

ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК ВИЩОЇ ОСВІТИ: ГЛОБАЛЬНИЙ ТА РЕГІОНАЛЬНИЙ ВИМІРИ ЗМІН

В умовах побудови суспільства знань найпопулярнішою галуззю теорії освіти, що набуває все більш стрімкого, системного розвитку, стає освітня інноватика. Така тенденція є цілком закономірною, оскільки освіта, передусім вища її ланка, перетворившись на продуктивну силу, визначає значною мірою подальший прогрес людства у всіх сферах його життєдіяльності: як в інтелектуальній, так і в матеріальній. Із суто наукової дисципліни освітня інноватика перетворилась на напрям державної політики, що є не менш важливим, ніж інноваційна політика у сфері економічного або інформаційно-технологічного розвитку держави. Про це свідчить цілий ряд державних документів ("Про інноваційну діяльність" (2002), Національна доктрина розвитку освіти (2002), "Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні" (2003), "Стратегія інноваційного розвитку України на 2010-2020 роки в умовах глобалізаційних викликів" (2008) та ін.), у яких інноваційному розвитку освіти приділяється суттєва увага.

В сучасних умовах глобалізаційних та євроінтеграційних перетворень жодна європейська держава не може претендувати на повну незалежність та оригінальність шляхів розвитку освітньої системи. Зміни у сфері вищої освіти все більшою мірою пов'язані з глобальними та регіональними процесами. Тому аналіз шляхів інноваційного розвитку вищої освіти повинен набути в сучасних умовах характеру порівняльно-зіставного аналізу, що передбачає розгляд широкої сукупності напрямів змін, провідними з яких, на нашу думку, є: глобалізація та інтернаціоналізація, комерціалізація, регіоналізація, масифікація, університетизація ВНЗ та диверсифікація університетів, "менеджерська революція", професіоналізація навчальних програм, технологізація навчального процесу у ВНЗ. Кожний із названих напрямів являє собою складну сукупність змін, залежну від багатьох чинників впливу, що підкреслює потребу узгодження національної освітньої політики з процесами, що відбуваються у глобальному та регіональному вимірах.

У своїх дослідженнях інноваційного розвитку вищої освіти ми спиралися на широку сукупність джерел, серед яких документи та аналітичні доповіді експертів провідних міжнародних організацій, зокрема ОЕСР¹ та ЮНЕСКО², дослідження зарубіжних³ та вітчизняних⁴ науковців з проблеми, що є предметом нашого розгляду.

¹ OECD. Innovation in the Knowledge economy: Implications for education and learning. – Paris: OECD Publishing, 2004. - 90 p.

OECD. Internationalisation and trade in higher education. – Paris: OECD Publishing, 2004. – 319 p.

OECD. University research management: Developing research in new institutions – Paris: OECD Publishing, 2005. - 211 p.

² UNESCO. 2009 World Conference on Higher Education: The new dynamics of higher education and research for societal change and development (UNESCO, Paris, 5 – 8 July 2009). Communiqué. – Paris: UNESCO, 2009. – 10 p.

³ Altbach P.G., Peterson P.M. Higher Education in the New Century: Global Challenges and Innovative Ideas / P.G. Altbach, P.M. Peterson (eds.). – Rotterdam: Sense Publishers, 2007 – 197 p.

Kwiek M. On accessibility and equity, market forces and entrepreneurship: Developments in higher education in Central and Eastern Europe / M. Kwiek // Higher Education Management and Policy. – №20(1) – 2008. – P. 89-110.

Vende van der M. Internationalization of Higher Education in the OECD Countries: Challenges and Opportunities for the Coming Decade / M. van der. Vende // Journal of Studies in International Education. – №11. – 2007. – P. 274-289.

Zgaga P. Between National Higher Education Systems and Internationalisation: The case of Teacher Education. [Електронний ресурс]. Режим доступу: www.see-educoop.net/education_in/pdf/zgaga-between-nat-hed.pdf

⁴ Кремень В.Г. Освіта в умовах інноваційного розвитку суспільства / В.Г. Кремень // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія,

Метою статті є характеристика найбільш загальних глобальних та регіональних напрямів інноваційного розвитку вищої освіти, що суттєвим чином впливають на трансформацію вищої освіти в Україні.

Суттєвий вплив на розвиток вищої освіти здійснюють, на наше глибоке переконання, процеси глобалізації, інтернаціоналізації та регіоналізації. Ми приєднуємося до думки ряду провідних західних теоретиків вищої освіти (М. Квієк⁵, М. Петерс⁶, П. Скотт⁷ та ін.) у тому, що ці тенденції мають принципово відмінні ідеологічні та організаційні засади. Якщо глобалізація вищої освіти базується на принципах неолібералізму (поширення на освіту ринкових механізмів конкуренції; роздержавлення освітньої сфери, приватизація освітніх послуг, "консьюмероцентризм"; ерозія суверенітету національної держави у сфері освітньої політики)⁸ і являє собою її маркетизацію тобто перетворення діяльності вишів на "бізнес без кордонів", то інтернаціоналізація і регіоналізація, зокрема у європейському регіоні, здійснюється на засадах ідеології і політики мультикультуралізму та плюралістичної демократії, що затверджують правомірність і цінність культурного плюралізму, доречність і значимість різноманіття культурних форм (наприклад, етнічних і расових). Інтернаціоналізація вищої освіти означає, передусім, надання міжнародного та інтеркультурного виміру змісту освіти, викладанню та науковим дослідженням, здійснюваним в університеті, а також розвиток транскордонної академічної або професійної мобільності суб'єктів навчальної, наукової або управлінської діяльності. Сучасними теоретиками вищої освіти (Ф. Альтбах, Х. де Вітт, М. ван дер Венде, П. Згага, М. Квієк, Дж. Найт, У. Тайхлер та ін.) глибокому аналізу піддані виміри інтернаціоналізації освіти (зовнішній та внутрішній), мотиви її розвитку (академічний, культурний, фінансовий, політичний) на державному, інституційному та особистісному рівнях, а також її форми (організована й індивідуальна; студентська, програмна й інституційна) та стратегії розвитку цього процесу (досягнення взаєморозуміння, отримання прибутку, кваліфікованої міграції, нарощування інтелектуального потенціалу)⁹. Почуття ейфорії від перспектив велетенського зростання кількості мобільних студентів (від 1,68 млн. у 1999 р. до 7, 2 млн. у 2025 р., згідно з прогнозами фахівців) поступово змінюється на певний скептицизм щодо наслідків цього явища для країн-експортерів пошукачів якісних закордонних дипломів, оскільки явище "вимивання мізків" становить для них зростаючу небезпеку. Слід, щоправда, визнати, що за умов продуманої політики експорту студентів у кращі університети світу а також успішних соціально-економічних реформ, "брейн-дрейн" поступово перетворюється на "брейн гейн": з покращенням соціально-економічної ситуації у країні фахівці, що отримали освіту за кордоном і здобули там перший досвід професійної діяльності, починають у все зростаючій кількості повертатися додому, як це відбувається в сучасних умовах у Китаї та на Тайвані.

Комерціалізація вищої освіти як глобальна тенденція є проявом трансформації у ставленні держави і суспільства до вищої освіти: від освіти як суспільного блага, здобуття якого оплачує держава, до освіти як приватного блага, за яке клієнт освітніх послуг сплачує

теорія, досвід, проблему – № 23.– 2010. [Електронний ресурс]. Режим доступу: www.nbuv.gov.ua/.../Osvita_v_umovax_innovaciinogo_rozvitku_suspilstva.pdf

Ніколаєнко С. М. Теоретико-методологічні основи управління інноваційним розвитком системи освіти України : монографія / С. М. Ніколаєнко. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2008. – 419 с.

⁵ Kwiek M. Globalization and higher education / M. Kwiek // Higher education in Europe, Vol. XXXVI.– №1. – 2001.– P. 27 – 38.

⁶ Peters M. Neoliberalism. Encyclopedia of philosophy of education [Електронний документ]. Режим доступу: <http://www.educacao.pro.br/>

⁷ Scott P. The globalization of higher education / P. Scott – Open University Press, 1999. – 134 p.

⁸ Peters M. Neoliberalism. Encyclopedia of philosophy of education [Електронний документ]. Режим доступу: <http://www.educacao.pro.br/>

⁹ OECD. Internationalisation and trade in higher education. – Paris: OECD Publishing, 2004. – P. 207–220.

сам. Вища освіта перетворилась на великий бізнес, що передбачає трансформацію як наукової діяльності, так і навчальної. В епоху глобалізації та формування інформаційного суспільства ми можемо говорити про інтенсивний розвиток глобального ринку освітніх послуг, правила на якому встановлюються Генеральною угодою з торгівлі послугами, прийнятою СОТ. Процес комерціалізації вищої освіти характеризується розвитком "академічного капіталізму". Університети стають все більш підприємливими і зосередженими на розвитку досліджень у сфері прикладних наук, все більше і більше викладачів вимушені залучатися до позанавчальної роботи, у тому числі і у сфері експертних послуг, що пропонуються університетом підприємницьким структурам¹⁰.

Реалії глобальної ринкової економіки викликали до життя таку тенденцію у розвитку вищої освіти, як *"менеджерська революція"*, загальна мета якої полягає у забезпеченні більшої звітності та ефективності в управлінні навчальними закладами. Новий режим управління передбачає розширення повноважень адміністрації і скорочення повноважень викладачів, а в державному секторі – зростання нагляду з боку влади. Такі зміни були зумовлені як кількісним зростанням систем вищої освіти, так і зниженням якості їх діяльності.

Важливою тенденцією розвитку сучасної вищої освіти є *регіоналізація*, що є одним з проявів так званого "нового регіоналізму" – багатосторонньої інтеграції в рамках геополітичних регіонів, що включає політичні, економічні, соціальні та культурно-освітні аспекти життя суспільства. Нова регіональна політика є значно більш широкою за регіональні блоки попереднього покоління, метою яких було виключно створення зони вільної торгівлі та підтримка безпеки. В рамках політики нового регіоналізму стверджуються глобальні цінності забезпечення миру, економічного та соціального розвитку, екологічної стабільності, що становить для людства більш сприятливу стратегічну перспективу, ніж глобалізм вільного ринку.

Процеси регіональної інтеграції у сфері вищої освіти відбуваються в сучасних умовах у всіх геополітичних регіонах світу. Найбільш активно вони розвиваються у європейському регіоні, у Північній Америці, Південно-Східній Азії та Латинській Америці. Символом євроінтеграційних процесів у сфері вищої освіти став Болонський процес, завдяки якому на території Західної, Центральної та Східної Європи утворився якісно новий геополітичний регіон, що об'єднує країни-члени Болонського клубу у створенні Європейського простору вищої освіти. Однак не слід думати, що пріоритети Болонського процесу є унікальними, не характерними для інших частин світу. На підтвердження цієї сентенції наведемо тільки два приклади: завдання діяльності Консорціуму Північноамериканського співробітництва у вищій освіті – CONAHES та організації Університетська мобільність в Азії та Тихоокеанському регіоні – UMAP. Отже, до пріоритетних завдань розвитку регіонального співробітництва у сфері вищої освіти в Північній Америці на VIII конференції CONAHES (2002 р.) були віднесені такі: 1) розробка стабільної організаційної структури, стратегічних напрямів розвитку, визначення джерел фінансування широкої сукупності програмних ініціатив; 2) подальший розвиток уже існуючих і розвиток нових програм студентської та викладацької мобільності, надання їм більш гнучкого характеру; 3) розвиток регіональних механізмів забезпечення якості освітніх програм, що надаються іноземним студентам, та процедур взаємовизнання навчальних курсів і програм, засвоєних в університетах інших країн; 4) розробка фінансових механізмів, які сприяли б розвитку співпраці у сфері наукових досліджень; 5) створення інфраструктури для сприяння розвитку співробітництва між університетами та бізнесовими структурами регіону; 6) сприяння вивченню регіональних мов; 7) розвиток механізмів забезпечення якості освіти та взаємовизнання сертифікатів у сфері

¹⁰ Ma W. The University of California at Berkeley: An Emerging Global Research University // Higher Education Policy – 2008, Vol. 21. – P. 69.

професійної освіти з метою розвитку регіональної професійної мобільності; 8) перегляд правил міграції, запроваджених після 11 вересня 2001 р., для країн регіону з метою інтенсифікації розвитку академічної мобільності; 9) створення регіональних дослідних центрів, сприяння здійсненню досліджень з проблем, що стосуються взаємовідношень між країнами регіону; 10) надання суттєвої фінансової підтримки CONAHEC у розвитку електронної інформаційної бази, організаційних та дослідницьких програм, спрямованих на розвиток регіонального співробітництва у сфері вищої освіти ¹¹.

Діяльність організації Університетська мобільність в Азії та Тихоокеанському регіоні – UMAP, до якої приєдналось широке коло урядових та неурядових організацій з більш ніж 30 країн свого та інших регіонів світу, спрямована першочергово на розвиток університетської мобільності та утворення системи гарантій щодо взаємного визнання університетами академічних кредитів. В сучасних умовах співробітництва країн регіону у сфері освіти розгортається навколо таких пріоритетів спільних дій: програми неперервної освіти; системи трансферу навчальних кредитів; стипендії та програми обміну студентами, викладачами, адміністраторами, дослідниками; спільні наукові дослідження; університети як центри високої якості; стандарти змісту освіти як основа для розробки регіональних стандартів академічних ступенів та професійних кваліфікацій ¹². Таким чином, щонайменше три регіони світу вийшли на рівень утворення єдиних просторів вищої освіти та наукових досліджень. Ці освітні простори вже пов'язані між собою численними інституційними і особистісними контактами, що є вагомим кроком до утворення глобального простору вищої освіти.

Масифікація вищої освіти перетворилась на постійну і важливу тенденцію розвитку вищої освіти в усьому світі незалежно від рівня економічного розвитку, культурних і релігійних традицій, політичного режиму в окремих країнах. Серед фактів, які можуть підтвердити це – цифри, представлені Інститутом статистики ЮНЕСКО у матеріалах Всесвітніх доповідей з питань освіти 2006 і 2010 років. За даним цих видань попит на вищу освіту збільшився з 68 мільйонів студентів в 1991 році до 100,8 млн. у 2000 році і 158,713 млн. у 2008 році ¹³. Серед найбільш важливих чинників зростання попиту на вищу освіту експерти визначають потреби соціально-економічного розвитку сучасного суспільства, яке вимагає все більш високо кваліфікованої робочої сили ¹⁴. Іншими чинниками, що повинні бути взяті до уваги, є, на нашу думку, такі: зростання сегментів населення сучасного суспільства (так званий середній клас), які вважають вищу освіту необхідною умовою для досягнення життєвого успіху, зростання участі жінок в економічному житті країни, зростаюча тенденція до забезпечення загального доступу до вищої освіти як чинник забезпечення соціальної справедливості і соціальної рівності в суспільстві.

Першою країною, в якій була створена система масової вищої освіти, були США. З цієї причини освітня система цієї країни стала моделлю для інших країн у їх переході від елітної до масової вищої освіти. В сучасних умовах у більшості країн масовий доступ до вищої освіти є реальністю, що зумовлює актуалізацію проблеми забезпечення її якості: суттєве кількісне зростання студентських контингентів мало наслідком диверсифікацію як освітніх потреб, так і пізнавальних можливостей. Отже, більш складною і диференційованою стала і сама система вищої освіти. До традиційних університетів, що складають верхівку національних рейтингів, та професійно-технічних коледжів, що перебувають у нижній їх частині, додалася широка когорта “середнячків”, які пропонують традиційні академічні програми. Виникли і нові типи закладів, таких, як відкриті університети, що були створені для забезпечення можливостей

¹¹ Consortium for North American Higher education Collaboration – CONAHEC.org.

¹² University Mobility in Asia and the Pacific – UMAP.org

¹³ Global Education Digest 2010. Comparing Education Statistics Across The World. – UNESCO Institute for Statistics, 2010. – P. 170.

¹⁴ Tertiary education. Extending the frontiers of knowledge / Global Education Digest 2006. Comparing Education Statistics Across The World. – UNESCO Institute for Statistics, 2006. – P. 21.

доступу до вищої освіти широких верств вихідців з демократичних верств суспільства. Відносно новим явищем є також національні та регіональні ініціативи у галузі дистанційної вищої освіти.

Ще одним результатом масифікації вищої освіти є розширення участі у цьому процесі приватного сектора ринку освітніх послуг. Приватні коледжі та університети виросли кількісно і якісно в тих частинах світу, де традиційно домінував державний сектор, наприклад, в Східній Європі¹⁵.

Одним з наслідків масифікації вищої освіти є такі структурні зміни систем вищої освіти, як *університизація вищих навчальних закладів і диференціація університетів*. Університизація є засобом перетворення на університети спеціалізованих ВНЗ, передусім педагогічних і технічних коледжів та інститутів. Такі процеси відбуваються в багатьох країнах, включаючи США, Велику Британію, Україну та Російську Федерацію. Основна мета цих перетворень полягає у підвищенні статусу ВНЗ, його привабливості для клієнтів, рівня фінансової підтримки з боку інвесторів (як державних, так і приватних). Диференціація типів університетів пов'язана, перш за все, з диверсифікацією потреб клієнтів ВНЗ. Іншою причиною поглиблення такої тенденції є ускладнення в період розвитку високих технологій багатьох видів професійної діяльності, для яких вища освіта стала абсолютно необхідною. Відбувається утворення та розвиток дослідницьких, навчальних, віртуальних, корпоративних, підприємницьких, розподілених по території, мережевих, національних, регіональних, міжнародних та інших типів університетів¹⁶.

Наступним виміром змін є *професіоналізація навчальних програм* університетів. У всьому світі зростає переконання, що університетська освіта повинна забезпечувати підготовку, що є не тільки фундаментальною, а й адекватною актуальним потребам світу праці. Студенти і роботодавці вимагають, щоб програми стали більш відповідними їх реальним потребам. В контексті аналізу трансформації педагогічної освіти ця тенденція проявляється в урізноманітненні моделей професійної підготовки вчителя (крім традиційної для західних країн послідовної моделі все більш активно запроваджуються паралельно, в рамках якої студент одночасно вивчає як дисципліни фахового, так і професійного циклів), у підвищенні ролі навчальних та виробничих педагогічних практик.

Професіоналізація навчальних програм (курикулярна професіоналізація) пов'язана з такою глобальною тенденцією в галузі вищої освіти, як все більш тісні корпоративні зв'язки між університетами та промисловими підприємствами. Тенденція активізації корпоративних зв'язків між університетами та промисловими структурами має значення як для роботодавців, що потребують якісного освітнього продукту, так і для університетських наукових досліджень, тому що у більшості своїй університети і промислові структури співробітничать саме у науковій сфері.

Технологізацію вищої освіти ми трактуємо як процес, що включає два аспекти. Це, по-перше, все більш широке використання ІКТ у навчальному процесі і, по-друге, запровадження нових навчальних технологій, пов'язане з переходом від інструктивістської моделі навчального процесу до конструктивістської. Головними напрямками змін, що привертають увагу міжнародної академічної громади у цьому контексті є такі: 1) актуалізація завдань психокогнітивного розвитку студентів як в рамках вивчення окремих дисциплін, так і навчального процесу в цілому; 2) розвиток соціальних навичок та соціальної відповідальності студентів. Все більш очевидною стає необхідність поєднання психокогнітивного та

¹⁵ International Handbook of Higher Education. Part One: Global Themes and Contemporary Challenges. Ed. by James J.F. Forest; Philip G. Altbach. – Springer, 2006. – P. 2.

¹⁶ Анализ мировых тенденций развития научно-образовательной деятельности: Аналитический обзор / Е. В. Вашурина, Н. В. Дрантусова, Я. Ш. Евдокимова, И. А. Майбуков. – Екатеринбург: Изд-во Урал. ун-та, 2006. – 219 с.

морального розвитку особистості у процесі вищої освіти. На реалізацію саме такого підходу спрямована *концепція освіти як служіння громаді*, що передбачає поєднання процесу здобуття фахової освіти і соціального становлення особистості шляхом розвитку соціальної активності і цілеспрямованої структурованої рефлексії, яка стосується всіх сфер життя молодшої людини. Прихильники цієї концепції спрямовують свої зусилля на формування студентів як свідомих свого морального та громадянського обов'язку особистостей шляхом засвоєння етики служіння суспільству і громаді¹⁷.

На завершення розгляду глобальних та регіональних вимірів інноваційного розвитку вищої освіти підкреслимо, що досягнення успіху в інноваційних процесах можливе за таких умов: 1) надання змінам, що відбуваються в контексті інноваційного розвитку освіти, випереджувального, цілісного, системного та неперервного характеру; 2) вчасне забезпечення процесу змін фінансово-економічним та науково-теоретичним супроводом; 3) формування готовності управлінських та науково-педагогічних кадрів закладів освіти до запровадження змін та перетворення ВНЗ на організації, що навчаються.

Аліна Сбруєва

ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК ВИЩОЇ ОСВІТИ: ГЛОБАЛЬНИЙ ТА РЕГІОНАЛЬНИЙ ВИМІРИ ЗМІН

Резюме

У статті схарактеризовано провідні напрями інноваційного розвитку вищої освіти, що набули в сучасних умовах глобального та регіонального вимірів. Визначено спільні та відмінні риси, що є характерними для процесів змін. Зроблено висновки щодо умов, за яких інноваційні процеси можуть бути успішними.

Ключові слова: глобалізація, інтернаціоналізація, комерціалізація, регіоналізація, масифікація, університизація, професіоналізація, технологізація

Alina Sbruieva

INNOVATIVE HIGHER EDUCATION DEVELOPMENT: GLOBAL AND REGIONAL DIMENSIONS OF CHANGES

Summary

In the article the major directions of innovative development of higher education that acquire in the modern circumstances global and regional dimensions are analyzed. The common features that characterize the processes of change are defined. Conclusions about the conditions under which innovation processes can be successful are drawn.

Key words: globalization, internationalization, commercialization, regionalization, massification, universitization, professionalization, technologization.

¹⁷ Forest J.J.F. Teaching and learning in higher education / International Handbook of Higher Education. Part One: Global Themes and Contemporary Challenges. Ed. by James J.F. Forest; Philip G. Altbach. – Springer, 2006. – P. 347 – 376.